

Даулетбекова Г. А.¹

¹Alikhan Bokeikhan University
Қазақстан, Семей қаласы
e-mail.ru: gulden_ergalieva@mail.ru

АТА-АНАЛАРДЫҢ БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ.

«Ата-аналар мен балалардың арасындағы құқықтық қатынастар» ата-аналардың және балалардың құқықтары мен міндеттері туындауының негіздері, ата-аналардың және балалардың құқықтары мен міндеттері балалардың заңмен белгіленген тәртіппен куәландырылған белгілі бір әке мен шешеден туатындығы болып табылад.

Түйін сөздер: құқықтар, жауапкершілік, міндеттері, тәрбие, мектептер, ата-аналар, ұлттық салт-дәстүрлер, әдептілік, әкесі мен анасы тең, білім беру міндеттері.

Даулетбекова Г. А.¹

¹Alikhan Bokeikhan University
ВКО, г. Семей
e-mail.ru: gulden_ergalieva@mail.ru

Родительские права и обязанности в отношении детей.

«Правоотношения между родителями и детьми» основаниями возникновения прав и обязанностей родителей и детей являются то, что права и обязанности родителей и детей рождаются от определенного отца и матери, которые удостоверяются в установленном законом порядке.

Ключевые слова: права, ответственность, обязанности, воспитание, школы, родители, национальные традиции, этика, отец и мать равны, образовательные обязанности.

Dauletbekova G. A.¹

¹Alikhan Bokeikhan University
Kazakhstan, Semey
e-mail.ru: gulden_ergalieva@mail.ru

Rights and obligations of parents in relation to children.

"Legal relations between parents and children" is the basis for the emergence of the rights and obligations of parents and children, the rights and obligations of parents and children are the fact that children are born from a certain father and mother, certified in accordance with the procedure established by law.

Key words: rights, responsibilities, responsibilities, Education, Schools, Parents, national traditions, ethics, equal father and mother, educational responsibilities.

Кіріспе.

Бала тәрбиесі, оның жан – жақты дамуы, тұлға болып қалыптасуы қоғамымыздың, оның ішінде әрбір ата – ананың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Алайда мектептегі ата-аналар жиналысында немесе олармен сұхбат жүргізгенде көптеген ата-аналар өзінің бала алдындағы құқықтары мен міндеттерін толыққанды жете түсіне білмейтінін аңғарып жүрміз. Ата-аналардың құқықтары мен міндеттері

халықаралық ратификацияланған және ҚР заңдарында, оның ішінде «Бала құқықтары туралы» Конвенцияда, ҚР «Бала құқы туралы» заңында, ҚР «Білім туралы» заңында және өткен жылы толықтырылып, өзгертілген «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» заңында анық көрсетілген. Атап айтар болсақ, ҚР «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» заңының 11- тарауының «Ата-аналардың құқықтары мен міндеттерінің теңдігі» деп аталатын 68- бабында ата-аналардың

балаларының алдында тең құқылы, яғни отбасының еріне немесе әйеліне ерекше бір артықшылық т.б берілмейтіні баяндалады. Сондай-ақ, бұл ата-ана құқықтары балалары 18 жасқа толғанда немесе кәмелетке толмай жатып некеде тұрмаған ата-аналарда бала туылған жағдайда, олар 16 жасқа толғанда ғана ата-ана құқықтарын өз беттерінше жүзеге асыра алады. Ал ата-аналар 16 жасқа толғанға дейін олардың балаларына қамқоршы тағайындалады, ол өз кезегінде ата-аналармен бірге баланы тәрбиелеуді жүзеге асырады.

Негізгі бөлім.

Ата-аналардың балаларға қатысты құқықтары мен міндеттері. Ата-аналар балаларды оқыту және тәрбиелеу үшін мектепке дейінгі балалар оқу орындарына беруге құқылы. Әрине, ата-аналар балаларды кәмелет жасына дейін және арнайы (орта, жоғары) білім алғанға дейін оқытуға және тәрбиелеуге, білім беруге, тәуелсіз өмірге дайындауға тырысады,.

Балаларды тәрбиелеу және оқыту — бұл тек құқық қана емес, сонымен бірге белгілі бір деңгейдегі міндет. Қазақстан Республикасының Заңы бойынша орта білім алу балалардың міндеті болып табылатындықтан, оларды оқыту үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз ету, жасау ата-аналардың міндеті болып табылады. Бұрын мектептер тек мемлекеттік мектептер болатын, ал қазір жеке мектептер де құрылды, олар балаларға мемлекеттік мектептер деңгейінен төмен емес білім беруге тиіс. Тек осы жағдайда ғана жеке мектептер беретін куәліктер мемлекеттік мектептердің куәліктеріне теңестіріледі. Ата-аналар балаларды мемлекеттік, сондай-ақ жеке меншік мектептерге оқуға орналастыруға құқылы.

Кейбір мектептер (гимназиялар, колледждер) ғылымның жекелеген салалары бойынша терең білім береді. Мұндай мектептерге барған кезде балалардың бейімділігін, тілектерін, мүдделерін, мүмкіндіктерін ескерген жөн.

Осыған байланысты балаларды қалай тәрбиелеу керек деген сұрақ туындайды. Әр халықтың бала

тәрбиесімен байланысты салт-дәстүрлері бар. В. Даль тәрбиеге осындай анықтама береді: "...жас баланың материалдық және моральдық қажеттіліктеріне, оның жасына дейін қамқорлық жасау; төменгі мағынада тамақтандыру... белгілі жасқа дейін тамақтандыру және киіндіру; ең жоғары мағынада,- өмір үшін қажет нәрсенің бәрін үйрету". Тәрбиелі адамның наданнан айырмашылығы, әдептілік ережелерін меңгеруі. Ата-аналардың міндеті — адамгершілік те де, құқықтық та да — білімді адамды қалыптастыруға тырысу. [1.]

Әрине, ата-аналар ең алдымен балаларын ұлттық салт-дәстүрлерге, әдептілік ережелеріне тәрбиелеуге тырысады.

Жеке адам да, қандай да бір қоғамдық бірлестік (саяси, діни немесе өзге) өз алдына міндеттер қоя алмайды және нәсілдік, ұлттық, әлеуметтік, діни төзімсіздікке бағытталған жұмысты жүргізе алмайды. Басқаша айтқанда, ұлттық (және басқа) сезімдерді, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді мазақ етуге, қорлауға болмайды. Әр ұлт үшін өзіндік салт-дәстүрлер ішкі жағынан жақын. Сонымен қатар, көптеген басқа ұлт өкілдерімен, олардан оқшауланбай бірге өмір сүреді. Бұл жағдайда балаларды тек ұлттық ережелер, дәстүрлер рухында тәрбиелеу, әрине, адамдардың жақындасуына, олардың өзара түсінушілігіне, бірлескен оқуға, іс-әрекетке, өмірге ықпал етпейді. Бір мемлекетте өмір сүрген онжылдықтар ішінде қазақтар, орыстар, украиндар, өзбектер, немістер, татарлар, кәрістер және басқалар көптеген жалпыхалықтық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды қалыптастырды. Енді өз бетінше өмір сүру жағдайында олар бұдан да үлкен мәнге ие болады, өйткені Конституцияға сәйкес Қазақстанның барлық азаматтары — біртұтас, бір халық. [2.]

Өз балаларын тәрбиелеу арқылы ата-аналар балалардың мүдделерін қорғауға құқылы. Кәмелетке толмағандықтан, толық емес әрекетке қабілеттілігіне байланысты балалардың өздері өз мүдделерін қорғай алмайды. Ата-

аналар, біріншіден, балаларының құқықтарын қорғауға міндетті. Бұл құқықтарға мүлктік, жеке және басқалар жатады. Екіншіден, балалардың заңды мүдделері. Бұларға, атап айтқанда, фактілерді сот арқылы анықтауды қамтиды, нәтижесінде баланың белгілі бір құқықтары болуы мүмкін, мысалы, мұрагерлік. Құқықтар мен мүдделерді қорғау балалардың құқықтарын бұзумен күресте көрінеді. Ата-аналар өздерінің балаларының заңды өкілдері болып табылады. Бұл дегеніміз, арнайы мақсаты жоқ жерлерде, ата-аналар балаларды қорғау керек жерде олардың атынан сөйлейді. Бұл жағдайда ата-аналар қамқоршылардан ерекшеленеді, оларды белгілі бір жағдайларда қамқоршылық органдары балаларға тағайындай алады.

Әкесі мен анасы тең. Сондықтан екеуі де кәмелетке толмаған балаларының заңды өкілдері ретінде танылады.

Ата-аналар балаларға қатысты өздерінің табиғи міндеттерін түсінбеуі немесе оларды әділетсіз орындауы мүмкін. Өкінішке орай, өмірде мұндай жағдайлар көп. Әрине, ең алдымен ата-аналардың өздері балаларының тәрбиесіне немқұрайлы қараудың зиянды салдарын сезінеді. Балалардың жаман мінез-құлқы, олардың азғын мінез-құлқы оларға көп зиян тигізеді. Бірақ басқа адамдар, жалпы қоғам зардап шегеді, өйткені жаман мінез-құлқық – құқық бұзушылықтар үшін қолайлы негіз болып табылады. Сондықтан, өз міндеттерін орындамайтын ата-аналарға қатысты заң ықпал ету шараларын қарастырады. Ерекше жағдайларда ата-аналар (немесе ата-аналардың бірі) өз құқықтарынан айырылуы мүмкін.

Ерекше жағдайлар дегеніміз не? Оларға, біріншіден, білім беру міндеттерін орындаудан жалтару жатады. Егер ата-аналар моральдық тәрбиемен айналыспаса, қалыпты өсу, даму және оқу үшін қажетті жағдайлар жасамаса, жалтару орын алады. Екіншіден, мұндай жағдай ата-ана құқықтарын теріс пайдалану болып табылады. Мысалы, олар сабаққа қатысуға, сабаққа дайындалуға кедергі жасайды, қайыр сұрауға және балаға зиянды басқа

әрекеттерге мәжбүр етеді. Үшіншіден, ата-аналар (ата-ана) балаларға қатыгездікпен қарауы мүмкін: оларды жүйелі түрде ұрып-соғып, қорқытып, тамақтан айырып, үйден қуып, баланың қадір-қасиетін қорлай алады; төртіншіден, ата-аналар (ата-ана) өздерінің азғындық, қоғамға қарсы мінез-құлқымен балаларға зиянды әсер етуі мүмкін. Бесіншіден, егер ата-аналар созылмалы маскүнемдер мен нашакорлар болса, олар ата-ана құқығынан айырылады.

Ата-ана құқықтарынан айыру ата-аналар мен балалар арасындағы құқықтық қатынастарды тоқтатады. Бұл ата-ана(ата-аналар) сот оны ата-ана құқықтарынан, сондай-ақ басқа да жеке құқықтарынан айырған баланы (балаларды) тәрбиелеу құқығынан айыратынын білдіреді. Ол баланы басқа адамдардан талап ете алмайды, заңды өкіл ретінде оның мүдделерін қорғай алмайды және т.б. бірақ ата-ана құқықтарынан айырылған ата-ана баланы материалдық қамтамасыз етуден босатылмайды. Егер ата-ана (ата-ана) мінез-құлқын түзетсе, қателіктерін түсінсе, онда олар ата-ана құқықтарын қалпына келтіре алады. [3]

Ата-ана қамқорлығынан және мейірімділігінен айырылған балаларға қамқорлық жасау, оларды күтіп-бағу мен оқыту-мемлекеттің, қоғамның қасиетті міндеті. Жетімдерге қамқорлық жасау-кез келген халықтың дәстүрі. Бұл іспен мемлекеттің арнайы органы айналысады. Бұл білім беру (қамқоршылық және қорғаншылық), денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау органдары. Ата-анасыз қалған балалар туралы осы органдарға хабарлау керек. Олар қамқорлықсыз қалған балаларға қамқорлық жасайды, қамқоршылар мен қамқоршыларды тағайындайды. Қамқоршылық және қамқоршылық балалардың мүлктік мүдделерін тәрбиелеу, қорғау үшін тағайындалады, өйткені балалардың өздері өз құқықтарын қорғай алмайды, өз міндеттерін орындай алмайды. Қорғаншылық 15 жасқа дейінгі балаларға, ал қамқоршылық 15 жастан 18 жасқа дейінгі балаларға белгіленеді. Қорғаншылар мен қамқоршылар өз

міндеттерін адал орындауға дайын туыстары немесе басқа адамдар арасынан тағайындалады. Егер олар өз ережелерін теріс пайдаланса, қамқоршының мүлкін иемденсе, оны ұрып-соғып, өзін лайықсыз ұстаса, олар қамқоршылықтан айырылады. [4. 137-145 п.] [5]

Бұл жерде Біз, өз еңбегімен өздеріне әл-ауқат жасайтын ересек балалардың міндеттері туралы болып айтып отырмыз. Ата-аналарға қатысты олар заң бойынша балалар болып қала береді.

"Кәмелетке толған, еңбекке қабілетті балалар еңбекке жарамсыз ата-анасына қамқорлық жасауға міндетті" (ҚР Конституциясының 27-бабы). Әрине, балалардың адами міндеті — заңды мәжбүрлеусіз ата-аналарына қамқорлық жасау, өйткені адамға ата-анасынан жақын адамдар жоқ. Әдетте балалар мұны жасайды. Егер ата-аналарға қамқорлық жасау жалпыға ортақ құбылыс болса, онда Конституцияға балалардың ата-аналарына қатысты міндеттері туралы мақала енгізудің қажеті болмас еді. Әрине, көп нәрсе ата-аналарға балалардың болашақта қалай әрекет ететініне байланысты.

Заң міндеттерді көрсететіндіктен, ол оларды орындау қажет болатын жағдайларды белгілейді. Егер кәмелетке толған балалар еңбекке жарамсыз болса және өмір сүруге жеткілікті қаражаты болмаса, өз ата-аналарын асырауға міндетті. Олар ата-аналарға көмек, назар, моральдық және материалдық қолдау көрсетуі керек. Егер ата-ана бір уақытта баланы күтіп-бағудан жалтарса да, ересек болса да, ата-анасының өткен қателіктері үшін кек алмау керек. Осы арқылы адам өзін балаларының, айналасындағы адамдардың көз алдында асылдығын көтереді. [4. 137-145 п.] [6]

Қорытынды.

Қорытындылай келе, әрбір баланың заңмен белгіленген тәртіппен және мөлшерде өз ата-анасынан және отбасының басқа да мүшелерінен қаражат алуға құқығы бар. Балаға алименттер, жәрдемақылар және басқа да әлеуметтік төлемдер ретіндегі тиесілі сомалар ата-анасының (олардың орнындағы адамдардың) билік етуіне келіп түседі

және олар баланы күтіп-бағуға, оған білім беруге және оны тәрбиелеуге жұмсалады. Әрбір баланың заңдарда белгіленген тәртіппен өз бетінше немесе өзінің заңды өкілдері арқылы мәмілелер жасауға, банктерде салымы болуға және жалақысына, стипендиясына немесе өзге де кірістеріне және интеллектуалдық меншік құқығы объектілеріне билік етуге, өзге де мүліктік құқықтарды иемденіп алуға және оларды жүзеге асыруға құқығы бар.[7]

Ата-аналар немесе заңды өкілдер баланың жәрдемақысын немесе материалдық көмек ретінде мемлекет бөлген ақшалай қаражатты баланың атына банкке салуға құқылы. Қазақстан Республикасының заңдарында кәмелетке толмағандардың дербес азаматтық, неке-отбасылық, еңбек және өзге де құқықтық қатынастарға түсу және өз құқықтары мен мүдделерін қорғау құқығы көзделген жағдайларды қоспағанда, он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағандардың құқықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін олардың заңды өкілдері қорғайды.

Халықаралық балалардың құқықтарын қорғау – тарихи тұрғыдан алғанда, салыстырмалы түрде жас құбылыс. Бала құқықтарының конституциясы деп аталатын Бала құқықтары туралы конвенцияның тек 1989 жылы қабылданғанын еске түсірсек те жеткілікті. Сонымен бірге заң әдебиетінде жиі еске алынатын, бала құқықтарын қорғау жөніндегі қозғалыстың басталуы туралы классикалық мысал – шешесі жиі ұрып-соққан және Жануарларға қатігездікпен қарауға қарсы күрес жөніндегі қоғамның жергілікті бөлімшесінің мүшелері қорғауға келген Балтимордағы сегіз жасар Мари Элен Уильсонның жағдайы жануарларды қорғау жөніндегі қоғамдық бірлестіктердің балаларды қорғау жөніндегі үкіметтік емес ұйымдардан бұрын пайда болғанын айғақтайды. Балалардың құқықтарымен заңды мүдделерін қорғау, олардың адамгершілік - рухани дамуы жөніндегі аймақтық бағдарламаларды іске асыруда жергілікті атқару органдарына жәрдемдесу

«әлеуметтік» жетімдіктің, балаларға зорлық-зомбылық көрсету және еңбегін қанаудың алдын алу және ескерту, өмірде қиын жағдайға тап болған балаларға көмек көрсету, балалардың өмір сүру сапасын

жақарту үшін жағдай жасауға жәрдемдесу. Балалардың құқықтары туралы және оның іске асырылуы туралы жұртшылықтың ақпарат алу деңгейін көтеру. [8]

Әдебиеттер.

1. 30.08.1995 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы
2. Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы туралы» Заңы, 1998, Алматы: Юрист
3. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы ҚР-ның 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі.
4. Сапарғалиев Г. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. – Алматы: Жеті Жарғы, 2005.
5. Tengrinews жаңалық порталы-https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/15-jasta-uylenu-zanger-erte-jastan-otbasyi-kurgandardiyin-378657/ - жүгінуі 20.10.2020 жыл.
6. ИПС "Әділет" (zan.kz)
7. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі Жалпы бөлім. 27 желтоқсан 1994 жыл. (өзгерістер мен толықтылулар 2010 ж.)
8. «Неке және отбасы туралы- О браке и семье» Қазақстан Республика заңы Алматы «жеті жарғы» 1999 жыл-176 бет
9. О браке и семье» Закон Республики Казахстан. Алматы Юрист-2000 жыл-72бет.
10. Ынтымақова С.А, Карпушина Г. «Отбасы құқығы» Праттикум. Заң әдебиеті 2006 жыл-131бет.
11. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995ж. (өзгертулер мен толықтырулар 21.05.2007ж.)

References

1. 30.08.1995 zhyly қабылданған Қазақстан Respublikasynuң Konstituciyasy
2. Қазақстан Respublikasynuң «Neke zhәне otbasy turaly» Заңу, 1998, Almaty: YUrist
3. Неке (erli-zajyptylyқ) zhәне otbasy turaly ҚР-нуң 2011 zhylyғы 26 zheltоқсандару № 518-IV Kodeksi.
4. Sapargaliev G. Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: Akademicheskij kurs. – Almaty: ZHeti ZHaryy, 2005.
5. Tengrinews zhaңalyқ portaly-https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/15-jasta-uylenu-zanger-erte-jastan-otbasyi-kurgandardiyin-378657/ - zhүginui 20.10.2020 zhyl.
6. IPS "Әdilet" (zan.kz)
7. Қазақстан Respublikasy Azamattyқ kodeksi ZHalpy bөlim. 27 zheltоқсан 1994 zhyl. (өzgerister men tolyқтыlular 2010 zh.)
8. «Neke zhәне otbasy turaly- O brake i sem'e» Қазақстан Respublika заңу Almaty «zheti zharғы» 1999 zhyl-176 bet
9. O brake i sem'e» Zakon Respubliki Kazahstan. Almaty YUrist-2000 zhyl-72bet.
10. Yntymaqova S.A, Karpushina G. «Otbasy құқуғы» Prattikum. Заң әdebieti 2006 zhyl-131bet.
11. Қазақстан Respublikasynuң Konstituciyasy 30.08.1995zh. (өzgerituler men tolyқтыrular 21.05.2007zh.)

Даулетбекова Гулден Айдынкызы

Лауазымы: заң ғылымдарының магистрі, азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University

Пошталық мекен-жайы: 071400-071417, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Бозтаева 33,1

Ұялы. тел: +7 775 433 35 28

E-mail: gulden_ergalieva@mail.ru

Ата-аналардың балаларға қатысты құқықтары мен міндеттері

Даулетбекова Гулден Айдынкызы

Должность: магистр юридических наук, преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин, Alikhan Bokeikhan University

Почтовый адрес: 071400-071417, Республика Казахстан, г.Семей, ул. Бозтаева 33,1

Сот. тел: +7 775 433 35 28

E-mail: gulden_ergalieva@mail.ru

Dauletbekova Gulden Aidynkyzy

Position: master of law, Teacher of the Department of civil law disciplines, Alikhan Bokeikhan University

Mailing address: 071400-071417, Republic of Kazakhstan, , Semey, 33.1 Boztaev str.

Mob.phone: +7 775 433 35 28

E-mail: gulden_ergalieva@mail.ru